

עידן ההתפשטות הטריטוריאלי

מייקל אלברטוס

רצונה של ארצות הברית להשתלט על גרינלנד אינו אלא פרק הפתיחה בתחרות גלובלית חדשה על שטחים. במשך עשרות שנים הסתפקו מדינות העולם בשטחים שבהם החזיקו, אבל שינוי האקלים משפיע כיום על מצב הדברים. המעצמות הגדולות ינסו להתמקם מחדש כדי לשגשג בעולם המתחמם, ומדינות רבות אחרות ימהרו להבטיח את גישתן לשטחים ולמשאבים חיוניים; כך תיפרץ הדרך לעידן שבו השתלטות כוחנית על טריטוריה עשויה להפוך לחזון נפרץ

מרץ 2025

מ אז אמצע המאה העשרים, הבריתות ויחסי הכוחות שקבעו את הסדר העולמי אחרי מלחמת העולם השנייה דיכאו היטב את הדחף לכבוש שטחים ולרכוש טריטוריות בכוח - דחף שאפיינ את האנושות מאז ומעולם. אבל כעת נראה כי העידן הזה של ריסון יחסי היה סטייה קצרת מועד מן הדפוס ההיסטורי, ולא מגמה חדשה שמשקפת התנתקות סופית ומוחלטת ממנו. האפשרות של מדינות העולם לתפוס שטחים שבה והונחה על השולחן, מפלישתה של רוסיה לאוקראינה ועד להתעניינותו המפורשת של נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ ברכישתה של גרינלנד. איומים בכיבושים טריטוריאליים שבים לעמוד במרכז הגיאופוליטיקה, כתוצאה מפתחתו של שלב חדש בתחרות בין המעצמות, לחצי אוכלוסין גוברים, שינויים טכנולוגיים, ואולי יותר מכול - האקלים המשתנה.

המקרה של גרינלנד הוא דוגמה טיפוסית לאופן שבו שינוי האקלים עלול לדרבן תחרות עולמית על שטחים. ערב השבעתו העלה טראמפ לראשונה את הרעיון שארצות הברית תקלוט לתוכה את הטריטוריה הדנית, ובשבועות שחלפו מאז הוא שב וביטא את רצונו בעניין וסירב לשלול את האפשרות שישתמש בכוח כדי לממש את הרעיון. דנמרק אינה מעוניינת למכור את גרינלנד, ואוכלוסיית האי, הילידית ברובה, אינה מתלהבת במיוחד מכוחות זרים, בשל מורשת ההיסטוריה המדממת של האי תחת שלטון דנמרק. אבל זה לא ריפה את ידיו של טראמפ ולא שיקך את איומיו. התעניינותו בטריטוריה נובעת לכאורה ממיקומה האסטרטגי של גרינלנד כחיץ בין ארצות הברית למעצמות היריבות שלה. "זה עניין של חופש

של העולם", אמר טראמפ בינואר. אבל בעקבות התחממות כדור הארץ, כיפות הקרח המצטמקות והקרח הימי המידלדל, גרינלנד עתידה להיות חשובה מסיבות אחרות: שטחי האדמה העצומים שלה, שעד היום לא הסבירו פנים לאדם, יתחילו למשוך תושבים מבחוץ.

רצונה של ארצות הברית להשתלט על גרינלנד אינו אלא פרק הפתיחה בתחרות גלובלית חדשה על שטחים. קרקע עשויה להיות יקרת ערך מסיבות רבות: משאבים, התאמה למגורי אדם, פרוץ חקלאי, קרבה לנתיבי סחר. במשך עשרות שנים הסתפקו מדינות העולם בשטחים שבהם החזיקו, אבל שינוי האקלים משפיע כיום על מצב הדברים. המעצמות הגדולות ינסו להתמקם מחדש כדי לשגשג בעולם המתחמם, ומדינות רבות אחרות ימהרו להבטיח את גישתן לשטחים ולמשאבים חיוניים; כך תיפרץ הדרך לעידן שבו השתלטות כוחנית על טריטוריה עשויה להפוך לחזון נפרץ.

מנצחות ומפסידות

מה שהיום נראה בוטה ומוזר עשוי בהחלט להפוך שכיח יותר בעשורים הבאים, כאשר קובעי מדיניות יצטרכו להתמודד עם השלכות ההתחממותו של כדור הארץ. עבור מעצמה גדולה שמבקשת להתייצב בעמדת פתיחה טובה לקראת עתיד שיעוצב בידי שינוי האקלים, נדמה שגרינלנד היא אוצר ממש. האי העצום יהפוך ככל הנראה לנקודת מעבר חשובה בנתיבי שיט צפוניים חדשים שיפתחו עם הפשרת הקרח הארקטי. ואף שעד היום מעטה הקרח הגביל את אפשרויות החיפוש של מרבצי מינרלים באי, מדענים סבורים כי אדמתו עשויה להכיל כמויות ניכרות של עפרות ברזל, עופרת, זהב, יסודות נדירים, אורניום, נפט ושאר משאבים יקרי ערך, לרבות המינרלים הדרושים למעבר הגלובלי לשימוש באנרגיה נקייה יותר.

התחממות האקלים תאלץ אנשים לברוח ממקומות שיעשו בלתי ראויים למגורים עקב עליית פני הים, חום בלתי נסבל ומזג אוויר קיצוני. בד בבד, גרינלנד תיעשה מקום נוח להתיישבות אנושית, הרבה יותר מכפי שהייתה עד היום. החורפים הקשים בה ייעשו נוחים יותר, וחודשי הקיץ יתחממו. בשנים האחרונות הטמפרטורות הממוצעות בגרינלנד היו הגבוהות ביותר זה אלף שנה, וטיפסו כמעלה וחצי מעל לערך הממוצע במאה העשרים. עלייה נוספת בטמפרטורה תעודד צמחייה חדשה ותאפשר אפילו חקלאות. תחזיות אקלים מראות שאזורים שמכוסים כיום בצמחיית טונדרה נמוכה יוכלו כבר בשנת 2100 לקיים התפשטות של ייעור.

שינוי האקלים ייצור בעיות בלתי פתירות לחלק מהמדינות, ובד בבד יספק הזדמנויות חדשות למדינות אחרות. השינויים שתגרום ההתחממות הגלובלית בפרוץ הקרקע ובשטחים המאפשרים מגורי אדם יסללו נתיבים חדשים לתפוקה כלכלית ולהגירה. ההגירה מצפון אפריקה, מן הסאהל ומן המזרח התיכון תגבר, למשל, מפני שהטמפרטורות יעלו באזורים אלו והפריון החקלאי ייפגע. אנשים גם יתחילו להתרחק מאזורי חוף נמוכים ומועדים לשיטפונות, כמו הדלתא של הגנגס בבנגלדש וחלקים מחופי פלורידה.

אקלימים צפוניים ואזורים גבוהים יותר ימשכו את מרבית האוכלוסיות העקורות, אם כי שטחים בדרום הרחוק אף הם ימשכו את חלקן. מחקר שערכו מדענים מאוניברסיטת סטנפורד הראה שהפריון הכלכלי גובר עם עליית הטמפרטורה באקלימים קרים יחסית ומתמעט עם התחממותם של אקלימים חמים יחסית.^[1] את הגורמים לכך קל לזהות: אקלימים ממוזגים מאפשרים תפוקה חקלאית גדולה יותר, בריאות משופרת של האוכלוסייה ותנאי עבודה טובים יותר. מנגד, אקלים חם מדי גורם למקרי מוות רבים יותר, מייקר את עלויות האנרגיה, מביא למחסור במים ופוגע בתנובת היבול.

מדינות השולטות בשטחים גדולים שעשויים להיות מבוקשים מאוד בקרוב צפויות להרוויח מכך, אם ידעו לנצל את ההזדמנויות שלהן כראוי. קנדה ורוסיה, שתי המדינות הצפוניות הגדולות בעולם, ממוקמות היטב. בשתיהן תוכל החקלאות להתרחב דרמטית כתוצאה מהתארכות עונות הגידול, עליית הטמפרטורות והפשרה של שטחי קפאת העד (הפֶּרְמַפְרוֹסֵט). אחד ממודלי האקלים העדכניים מראה שעד שנת 2080 עשויים להתווסף בקנדה יותר מארבעה מיליון קמ"ר של אדמה חקלאית שתתאים ליבולים כמו חיטה, תירס ותפוחי אדמה - גידול של פי ארבעה בשטח שזמין לה לחקלאות כיום.^[2] גם ברוסיה יתווספו בעשורים הבאים שטחים דומים של אדמה חקלאית. וגם אם לא כל האדמה בשטחים הללו תהיה פורייה מאוד, עצם ממדי השינוי יציבו את שתי המדינות בעמדה נוחה לשלוט בעתיד בשוקי הדגנים העולמיים.

קנדה ורוסיה אף צפויות למצוא את עצמן בקרוב חולשות על נתיבי ספנות בינלאומיים. הפשרת הקרח פותחת נתיבים ימיים באוקיינוס הארקטי, והיקף השיט באזור, שמצוי כבר כעת במגמת עלייה, יוסיף ויגדל ככל שהעולם יתחמם. כלכלות גדולות לוטשות עיניים לשני נתיבי שיט שמחברים את האוקיינוס האטלנטי עם האוקיינוס השקט: המעבר הצפון-מערבי, הגובל בצפון קנדה וחולף על פני גרינלנד, ונתיב הים הצפוני, המשיק לחופים הצפוניים של רוסיה. מיקומן של קנדה ושל רוסיה לאורך הנתיבים הללו יחזק את פעילותן הכלכלית ויעניק להן יתרון במה שנוגע לזרימת התנועה הימית.

אין ספק שקנדה ורוסיה צפויות לסבול מאסונות טבע שייגרמו עקב שינוי האקלים. כלכלותיהן ייפגעו בשל הסיכונים האלה וסיכונים יקרים אחרים, כמו הנזק שייגרם לתשתיות עם ההפשרה של קפאת העד. אבל מנגד, התפשטותם של אקלימים ממוזגים יותר תביא לגידול אוכלוסין ותחזק באופן כללי את הפעילות הכלכלית. בקנדה כבר נבחנים רעיונות לגבי ניצול המגמות הללו. מנהיגות ומנהיגים עסקיים ופוליטיים עתירי השפעה וקשרים הקימו ארגון בשם "יוזמת המאה", התומך בהגדלת אוכלוסיית קנדה מסביבות ארבעים מיליון כיום לכדי מאה מיליון עד שנת 2100, בעיקר באמצעות תגבור משמעותי של ההגירה והקמה של מרכזי פיתוח אזוריים. אחד מחלוצי היוזמה שימש יועץ כלכלי לראש הממשלה ג'סטין טרודו, והיא זוכה לתמיכה מצד חברים ויועצים בכירים הן במפלגה השמרנית הן במפלגה הליברלית.

עתידה של רוסיה אינו נראה ורוד כל כך. עליית הטמפרטורות בשטחים נרחבים של אזורי הטונדרה והטֵייגה העצומים שלה בהחלט טומנת בחובה פוטנציאל כלכלי משמעותי, אבל הסתמכותה של רוסיה על תעשיית הדלקים המאובנים הופכת את כלכלתה לפגיעה בשעה שהעולם עובר לייצור אנרגיה מתחדשת - במיוחד אם חקלאות, ספנות וצורות מבוטחות חדשות אחרות של פעילות כלכלית לא ימלאו את החלל

שתותיר הירידה ביצוא דלקי המאובנים. ובניגוד לקנדה, שמפצה על שיעורי הילודה הנמוכים שלה במדינות הגירה ליברלית יחסית, רוסיה ידידותית הרבה פחות למהגרים. אם מדיניות זו לא תשתנה, אוכלוסייתה עלולה להצטמק בעשרים וחמישה אחוזים עד שנת 2100.

שטחים צפוניים אחרים צפויים לעבור שינויים דומים לאלה של קנדה ורוסיה. פינלנד, נורווגיה, שוודיה ואלסקה האמריקאית ייהנו כולן מגידול בהיקף השטחים החקלאיים שלהן בעשורים הבאים. סין וארצות הברית גופא, לעומת זאת, יתמודדו עם התמעטות היבולים, גידול בהגירה מן האזורים החמים ביותר והמועדים ביותר לפורענויות אקלים, וירידה בפריון הקרקע. שתיהן עלולות לספוג דעיכה בעוצמתן ובהשפעתן אם לא יצליחו לפצות על נקודות התורפה הללו באמצעות השקעה באנרגיה מתחדשת זולה ובתוכניות להעתקת אוכלוסיות פגיעות לאזורים נוחים יותר למגורים.

המרדף אחר האדמה

לנוכח האתגרים הכלכליים והדמוגרפיים הקשים ששינוי האקלים יביא עימו, מדינות ינסו לנצל לטובתן כל יתרון אפשרי. ההתגוששות סביב גרינלנד היא רק ההתחלה. ברחבי העולם יש עוד עשרות אזורים שהפרופיל שלהם דומה לזה של גרינלנד: מאוכלסים בדלילות, צפויים להפוך ראויים יותר למגורים בעשורים הבאים או צופנים משאבים יקרי ערך, ונתונים לריבונות חלשה, לא ברורה או מְעֵבֶרֶת. מכיוון שגרינלנד היא שטח דני הנתון לשלטון עצמי, יחסי החוץ שלה מנוהלים מקופנהגן, אבל מנהיגיה הביעו רצון לצאת לעצמאות מלאה וכבר ניסחו חוקה עתידית. אף שמרבית תושבי גרינלנד הגיבו בבוז להצעתו של טראמפ להצטרף לארצות הברית, אי-אפשר לשלול לחלוטין את האפשרות שהטריטוריה תזכה בעתיד לעצמאות ותשקול הצעה כזאת ברצינות. טריטוריות לא ריבוניות אחרות כמו איי פארו, איי פוקלנד, גיאנה הצרפתית או קלדוניה החדשה עשויות אף הן למשוך את תשומת ליבן של מעצמות גדולות או שכנות אופורטוניסטיות. כל אחד מן האזורים הללו כבר עמד בעבר במחלוקת, ועשוי לעורר חיכוכים גם בעתיד.

גם אנטארקטיקה היא אזור עימות פוטנציאלי. במהלך המלחמה הקרה, המעצמות הגדולות חתמו על אמנת אנטארקטיקה, שבמסגרתה ויתרו על כל תביעה טריטוריאלית ביבשת והתחייבו להשתמש בה כבאתר למחקר ולשיתוף פעולה מדעי בינלאומי. ההסדר הזה מתחיל כעת להיפרם. סין ורוסיה כללו לאחרונה בתוכניות הביטחון הלאומי שלהן אינטרסים באנטארקטיקה, וסין אף השקיעה בצי של שוברות קרח ובהקמת תחנות לוויין קרקעיות ביבשת שאפשר להסב אותן לשימושים צבאיים. שתיהן המדינות הגדילו את היקפי דיג הקריל סביב היבשת, והביעו התנגדות לחידוש הגנות הסביבה הימיות הקיימות ולהצעות של אמצעי שימור חדשים שהגישה הוועדה לשימור משאבי הים החיים של אנטארקטיקה, הפועלת בשם 26 מדינות. ארגנטינה וצ'ילה הגיבו לכך בחידוש תביעותיהן הטריטוריאליות הישנות על שטחי היבשת. במציאות שבה שינוי האקלים מאפשר לכרות משאבים יקרי ערך, לשלוט בנתיבי שיט מתרחבים ולבנות תחנות ניטור ובסיסי מחקר בעלי פוטנציאל צבאי, שיתוף הפעולה באנטארקטיקה עלול לקרוס לחלוטין.

מדינות שמחזיקות במשאבים חיוניים הנחוצים למעבר הגלובלי לאנרגיה מתחדשת ייעשו אף הן לזירות של תחרות. הביקוש למחצבים נדירים כמו קובלט, קולטן, ליתיום וטנטלום מניע את המאמצים לאתר ולהבטיח את אספקת המשאבים הללו בכל מקום שבו אפשר למוצאם. במקרים מסוימים הריבונות הטריטוריאלית נפגעת, אם עקב השפעתם הגוברת של תאגידים רב-לאומיים שעוסקים ברכישת אדמות בקנה מידה רחב, אם עקב הפרות בוטות יותר בדמות תקיפות מצד צבאות זרים. כך למשל, לאחרונה פלש ארגון המורדים M23 (שנתמך בידי רואנדה) לרפובליקה הדמוקרטית של קונגו; אפשר לטעון כי מטרתו של הארגון, ודרכו - מטרתה של רואנדה, הייתה להשיג גישה למחצבים יקרי הערך במזרח קונגו המשמשים לייצור סוללות לרכבים חשמליים ולטלפונים סלולריים.

השפעת שינוי האקלים על היבולים ועל דפוסי הגידול ברחבי העולם תגביר גם את התחרות על הבטחת הגישה למזון. יש מדינות שיצטרכו למצוא מקורות חדשים למוצרים חקלאיים, ולעומתן מדינות אחרות שיוכלו להמשיך לייצא מזון בעולם ההולך ומתחמם והשפעתן תתחזק. את פלישתה של רוסיה למזרח אוקראינה אפשר לראות, בין היתר, כניסיון לצבור עוצמה פוליטית באמצעות יתרונות חקלאיים. במשך עשרות שנים ייבאו ברית המועצות ורוסיה דגנים, אבל בעשרים השנים האחרונות עשתה מוסקבה ניסיון מרוכז ומוצלח להגדיל את הייצור החקלאי המקומי. כיום לא זו בלבד שרוסיה אינה נסמכת עוד על יבוא, היא אף הפכה ליצואנית החיטה הגדולה בעולם. באמצעות תפיסה של שטחים חקלאיים באוקראינה, ביססה רוסיה עוד יותר את שליטתה בשוקי הדגנים העולמיים. עמדה זו מעניקה לה עוצמה אדירה: אם תעצור מוסקבה את היצוא למדינה שנסמכת על יבוא דגנים, היא עשויה לערער את הפוליטיקה במדינה זו ולגרום בה לרעב או אפילו להגירה.

מאבקים עתידיים

בעשורים הבאים עתיד שינוי האקלים לעצב בשלל דרכים את היחסים בין מדינות, אבל את קווי המתאר הכלליים של התמורות הללו אפשר לשרטט כבר היום. לדוגמה, הסחר ושוקי הסחורות משתנים כבר כעת בתגובה לתפיסת משאבי מפתח בידי מדינות חזקות ובעקבות פתיחתם של נתיבי שיט חדשים. אוכלוסיות כבר החלו לנוע הן בתוך מדינות הן ביניהן, משום ששינוי האקלים הופך חלקים מכדור הארץ לפחות ראויים למגורים, וחלקים אחרים לנוחים יותר. ככל שיאיצו המגמות הללו, כך הן ידרבנו את המעצמות הגדולות להשיג לעצמן שטחים חדשים.

גם אם בלתי אפשרי לנבא בביטחון היכן ומתי יחליטו מדינות לצאת למלחמה על שטחים, המגמות הסביבתיות בימינו מרמזות שהעתיד צופן בחובו אפשרויות רבות לגילויי תוקפנות. סין, למשל, תתמודד עם איומים חמורים עקב שינוי האקלים - מעליית פני הים ואירועי מזג אוויר קיצוניים באזורי חוף ועד הצפות סביב הנהרות הגדולים ותהליכי מדבור בצפון המדינה. היא עשויה לבקש להבטיח לעצמה משאבים, אדמה ראויה למגורים ויתרונות גיאואסטרטגיים באמצעות פלישה לדרום מזרח אסיה, תביעת בעלות על איים במיקום אסטרטגי, או אפילו כיבוש חלקים ממזרח רוסיה או מצפון קוריאה. ניגריה, שעד סוף המאה צפיפות האוכלוסין בה תעלה על זו של סין, עלולה להפוך את מרכז אפריקה לחבית של חומר נפץ. בצורות, שיטפונות וגלי חום שיופיעו עם שינוי האקלים יפגעו בחקלאות שלה ויעקרו קהילות ממקומן, והיא עלולה להגיע למסקנה כי נדרשים לה משאבים רבים יותר כדי לקיים את

אוכלוסייתה הגדלה וללטוש עיניים למדינות שכנות. רוסיה, מצידה, עלולה להרחיב את השפעתה במדינות הבלטיות או במדינות כמו נורווגיה במטרה להבטיח נתיבי שיט צפוניים ולחזק את גישתה לים. ייתכן שתעשה דבר דומה באנטארקטיקה, אפשרות שתסלול את הקרקע לעימות עם מעצמות גדולות אחרות שפועלות שם. ואילו ארצות הברית, לנוכח החורבן האקלימי הצפוי באזורים הצחיחים שבדרום מערב המדינה, בחופי פלורידה ובקליפורניה המועדת לשריפות יער, עשויה לממש את שאיפותיה הטריטוריאליות בצפון, ובכלל זה בגרינלנד או אפילו בחלקים מקנדה.

הסכמים ובריתות בינלאומיים, שכבר כעת הולכים ונפרמים לנוכח התחרות המתלהטת בין המעצמות, יתקשו להכיל את המאבקים הללו. בעולם שבו כל דאלים גבר, מדינות המשחרות לשטחים חדשים עשויות שלא להסס להשתמש בכוח כדי להשיגם. ומאחר שההשפעות הדרמטיות של שינוי האקלים עדיין לפנינו, נראה שהמרוץ לשטחי קרקע מצוי רק בראשיתו.

הערות שוליים

[1][†] Josie Garthwaite, "Climate Change Has Worsened Global Economic Inequality," Stanford School of Sustainability, 2019, April 22

[2][†] Lee Hannah, Patrick R. Roehrdanz, Krishna Bahadur et al., "The Environmental Consequences of Climate-Driven Agricultural Frontiers," PLoS ONE 15(2), 2020, article e0228305

מייקל אלברטוס הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטת שיקגו ומחברו של הספר **Land Power: Who Has It, Who Doesn't, and How That Determines the Fate of Societies**. 2025 Council on Foreign Relations, publisher of Foreign Affairs (c)
All rights reserved. Distributed by Tribune Content Agency

תרגום: יניב פרקש
